

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVÎ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

Fatma RODOPLU*

ÖZET

Balkanlar tarihin eski zamanlarından beri, Türkler için önemli bir yer olmuştur. Balkanlara yerleşme Hunlarla başlamış, Osmanlılarla devam etmiştir. Balkanlara yerleşmede Osmanlı Devleti sistemli bir iskân siyaseti izlemiştir. Osmanlıların Balkanları fethinden önce, bölgenin Türkleşmesinde önemli bir yere sahip olan dervişler bu coğrafyaya gelmiştir. Dervişlerin en bilinenleri Sarı Saltık, Otman Baba, Akyazılı Sultan ve Demir Baba'dır. Demir Baba tekkesi XVI. yüzyıla aittir ve kuzey Bulgaristan'ın Razgrad ili, İşperih ilçesi, Sveštari köyü yakınlarında yer alır. Bu makale Osmanlı döneminde kuzey Bulgaristan'da yaşamış olan derviş Demir Baba ve onun tekkesi hakkında bilgi verme amaçındadır.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, İskân, Demir Baba, Şeyh ve Dervişler.

THE IMPORTANCE OF SHEIKS AND DERVİŞES' SPRITUAL IMPACT OF TURKS IN THE BALKANS: THE EXAMPLE OF DEMİR BABA ABSTRACT

Since the old times, Balkans have an important place for Turks. Settlement of the Turks in the Balkans started by Huns, and then continued by the Ottoman Turks. The Ottoman Empire followed a systematical settlement policy in the Balkans. Before the Ottoman conquests, many dervishes had come to the region. The dervishes played an important role at Turkification of the region. The most popular of them are Sarı Saltık, Otman Baba, Akyazili Sultan and Demir Baba. The tekke of Demir Baba is dated to XVIth century and located in the village of Svestari, in Razgrad, in Northern Bulgaria. This article aims to give information about Demir Baba who lived in Northern Bulgaria in Ottoman period and his tekke.

Key Words: Rumelia, Resettlement, Demir Baba, Sheikhs and Dervishes.

* Arş. Gör., Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Balkan Tarihi Anabilim Dalı, Edirne, E-mektup: fatmarodoplu@trakya.edu.tr.

GİRİŞ

Balkanlar, yüzyıllarca farklı sosyo-ekonomik düzene sahip değişik etnik, kültürel, linguistik grupların bir arada yaşadığı bir coğrafya olmuştur. IV. yüzyıldan itibaren bölgeye Türk kavimlerinin göçü başlamıştır. Yoğun bir Türk nüfusunun yanı sıra Slav nüfusuna da maruz kalan Balkanlar etnik ve kültürel olarak farklı bir kimlik kazanmıştır. Burada doğan ve gelişen çeşitlilik, Roma İmparatorluğu ve takiben Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu yönetimlerinde idarî anlamda da bir yapılanmaya gitmiştir. Bölgeye hâkim olan Bizans İmparatorluğu yerel güçler arasındaki çekişmeleri önleyerek bir birlik sağlamış, farklı milletten insanları bir arada tutmayı başarmıştır. Ancak farklı ırk ve milletlere mensup insanlara gerçek bir huzur ortamı sağlayamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'da Bizans İmparatorluğu'nun jeopolitik halefi olarak iki-üç asır boyunca, sadece savaşlarla değil, sosyo-ekonomik düzenlemelerle de bölgeye hâkim olarak kitleleri yanına çekmiştir. Türkler, 1354 yılında Gelibolu üzerinden Balkan yarımadasına geçerek 1361 senesinde Edirne'yi fethettikten sonra, başta üç küçük Bulgar krallığı olmak üzere feodal devletleri yıkıp Balkan coğrafyasını süratle ele geçirmeyi başarmışlardır. Bölge, Osmanlı Türklerinin Balkanlar'a 1350'lerde ayak basmalarından 1913'teki çekilmelerine kadar geçen beş buçuk asır boyunca Türklerin hâkimiyetinde kalmıştır.

Osmanlıların Balkanları fethi ve bu fetihteki etmenler üzerinde şüphesiz ki birçok çalışma yapılmıştır. Burada fetihle etkili olan bütün unsurların tek tek incelenmesi yerine şeyh ve dervişlerin fethiye katkısı, oynadıkları rol üzerinde durularak Balkan coğrafyasının İslamlaşmasında önemli rol oynayan Horasan Erenleri olarak adlandırılan şeyh ve dervişlerden, kısmen Otman Baba ve Akyazılı Sultan, ayrıntılı olarak da Demir Baba üzerinde durulmuştur.

Çalışmada metot olarak, seleflerinin aksine, Balkanlarda doğan ve Balkan coğrafyasında İslâm'ın yayılmasında etkisi olduğunu düşündüğümüz Demir Baba ve onun adını taşıyan tekke, Türk ve Bulgar kaynaklarında yer alan betimleme ve hikâyeler yoluyla açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca günümüzde Demir Baba tekkesinin bulunduğu coğrafya, tekkenin sahip olduğu özellikler, İslâm öncesi Türk kültürüne ait benzerlikler vurgulanacak, günümüzde de çeşitli din ve mezhepten insanın gelip ziyaret ettiği ve kutsal sayılan türbeyle ilgili bilgiler ortaya konulacaktır.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

1. RUMELİ'DE TÜRK İSKÂNI

İslâm dünyası, Osmanlılardan önce Roma İmparatorluğu topraklarını Bilâd-ı Rum veya Memleketü'l Rum olarak tanımaktaydı. Selçuklularla birlikte Türk hâkimiyetine geçen Anadolu'da Rum ismi, vaktiyle Bizans idaresinde bulunmuş olan Anadolu'yu gösteren coğrafi bir terimi ifade etmeye başlamıştır.¹ Bizans İmparatorluğu gerçekte Roma İmparatorluğu'nun devamı oldu için Bizanslılar kendilerine "Romaioi" yani Romalı demişlerdir.² Batılı seyyahlar XIII. yüzyılda, Türklerin idaresindeki Anadolu coğrafyasını "Turquemenia" ve Bizans İmparatorluğu'na ait yerleri de "Romania" olarak adlandırmaktaydılar. Bu tabir zamanla, daha ziyade Rum Ortodoks mezhebinin hâkim olduğu Balkan yarımadasını ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Türkleri ise Rum ili adını Anadolu'ya karşı denizin ötesinde, Bizanslılardan fethettikleri toprakların tanımında kullanır oldu.³ Rumeli kavramı Balkan milletleri arasında çeşitli şekillerde kullanılmıştır. (Osmanlı Türkçesi: روم ایلی *Rumili/Rumeli*, Bulgarca: Румелия, Yunanca: Ρούμελη, *Roúmeli*) Osmanlı İmparatorluğu döneminde Balkanların güneyine Rumeli denmiştir.

Balkanlardaki Türk varlığının başlangıcı, genel kanının aksine, Osmanlı döneminden çok öncelere dayanmaktadır. İlk olarak Hun Türkleriyle başlayan bu mevcudiyet, Orta Asya'dan başlayıp Karadeniz'in kuzeyi istikametinden göç eden çeşitli Türk boylarıyla devam etmiştir. Hunlar, IV. yüzyılda Asya bozkırlarından Batı yönünde harekete geçerek ilk olarak Alanlara saldırmışlar, onları mağlup ederek İtil nehrini geçmişler ve Batı yönündeki ilerlemelerini sürdürmüşlerdir.⁴ Hunlar, dönemlerine göre çok gelişmiş silah ve donanımları, yüksek hızları ve üstün savaş taktikleriyle önlerine çıkan kavimleri sürerek ya da egemenlik altına alarak Avrupa'nın neredeyse tamamına hâkim olmuşlardır. Hunların baskısıyla oluşan bu büyük hareketlilik Avrupa'nın sosyal, kültürel, demografik yapısını alt üst etmiş ve bugünkü yapının temellerini oluşturmuştur. Avrupa Hunları'ndan sonra Balkan coğrafyasında önemli rol oynamış bir diğer Türk topluluğu da Avarlardır. Avarlar, VI-IX. yüzyılda Doğu ve Orta Avrupa'da etkili

¹ İnalçık, Halil, "Rumeli", T.D.V.İ.A, C. 35, İstanbul, 2008, s. 232.

² Prokopios, Bizans'ın Gizli Tarihi, (çev.) Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. XIII.

³ İnalçık, agm., s. 232.

⁴ Ahmetbeyoğlu, Ali, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK, Ankara, 2001, s. 25.

FATMA RODOPLU

olmuşlardır.⁵ Orta Asya'dan Balkanlara yapılan Türk göçlerinin sonuncusunu ve en büyüğünü gerçekleştirenler ise Peçeneklerdir.⁶

Avrupa Hunları, Avarlar, Sabarlar, Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar Balkan coğrafyasındaki varlıklarını XIV. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Bu topluluklar bölgenin kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuş ancak büyük çapta asimilasyona uğramışlardır. Örneğin İtil (Volga) boylarında yaşayan ve Türkçe konuşan Bulgar Türklerinin bir bölümü Han Asparuh komutasında, Tuna deltasının güneyine geçerek güçlü bir devlet kurmuşlardır. Ancak X. yüzyıldan itibaren, Tuna Bulgarları Slavların içinde asimile olmuş ve bir Slav topluluğu olarak anılmışlardır.⁷

XIV. yüzyılda Balkanlar'da yoğun bir Türk iskânı kendini göstermeye başlamıştır. 1361 yılında fethedilen Edirne 1365 yılında devletin başşehri durumuna yükselmiştir. Bundan sonra Osmanlılar, Rumeli'yi gerçek yurtları saymaya başlamışlardır. Balkanlar'ın büyük bir kısmı hızla fethedilmiştir. Balkanlardaki Osmanlı fetihlerinin niye bu kadar kolay gerçekleştiğini açıklamak güç değildir. Osmanlı fetihleri, bir yığın bağımsız kral, despot ve küçük beyin kendi yerel çekişmelerinin çözümü için bir dış güçten yardım almaktan çekinmediği, politik bir parçalanma dönemine denk düşmekteydi. Balkanlar'da hüküm süren bu zayıf ve karmaşık yapının içinde yalnız Osmanlılar tutarlı ve kararlı bir politika izlemekteydiler.⁸

İskân, genel olarak bir coğrafyadaki insanların başka bir coğrafyaya nakledilmesi ve oraya yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda bir istilâ faaliyetine girişmemiş, aksine bu topraklarda kalıcı olmak adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Tarihî süreçte, devletlerin iskân politikalarını belirleyen en önemli unsurlar arasında nüfusun artırılması, etnik dengenin sağlanması, sınır güvenliği ve stratejik noktalar en ön sıralarda gelmektedir.⁹

Değişik sebeplerle gerçekleşen yer değiştirme hareketleri neticesinde bir iskân meselesi söz konusu olmuştur. İnsanların bireysel tercihi olarak gerçekleştirdiği ya da uygulanan bir devlet politikasının

⁵ Karatay, Osman, "Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması", Balkanlar El Kitabı, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 91.

⁶ Uydu Yücel, Mualla, "Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar", Balkanlar El Kitabı, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s. 187.

⁷ Kayapınar, Ayşe, "Tuna Bulgar Devleti", Türkler, C. II, Ankara, 2002, s. 631.

⁸ İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, YKY, İstanbul, 2009, s. 17.

⁹ Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin İskânı, TTK, Ankara, 1997, s. 1.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

neticesi olarak yaşanan göçlerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara çeşitli etkileri olmuştur.¹⁰ Bu etkiler bölge halkı üzerinde, Osmanlı Devleti'nin Balkanlara geçtiği andan itibaren başlayarak, daha sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.

Doğu Bulgaristan, Meriç vadisi ve ardından Dobruca hızla Türkleşen bölgelerin başında gelmektedir. Tahrir defterlerine göre yapılan incelemeler, bu bölgelerde XVI. yüzyılda nüfus çoğunluğunun Türklerde olduğunu kesin biçimde meydana çıkarmıştır. Bu yerleşmenin başlıca özelliklerinden biri devletin uyguladığı iskân usulüdür.¹¹ İskân işi Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde sık sık uyguladığı sürgün usulü ile yapılmıştır.¹² Osmanlı Devleti, Rumeli'de ilk fütuhata başladığı andan itibaren, ele geçirdiği şehir ve köylerde sistemli bir iskân politikası takip etmiştir. Osmanlı fetihleri devam ettiği sürece kırsal yörede yaşayan Hıristiyan halk Balkanlar'ın daha iç bölgelerine ve dağlık kesimlerine doğru çekilmiştir. Fütuhat sırasında köy ve kasabalarını terk ederek, başka bölgelere kaçanların yerlerine, Anadolu'dan büyük ölçüde Türkmen unsuru nakledilmiştir. Bu göç harekâtı daha ziyade Bulgaristan'a doğru olmuştur. Doğu Balkanlar'da, Yörük köylerini, yerli Hıristiyan Bulgar köylerinden ayırt etmek mümkündür. Asılları Anadolu'ya dayanan Türk köylerinde yer adları, baba-oğul adları Müslüman-Türk adlarıdır ve bu köyler Hıristiyan-Bulgar köylerine göre daha küçük ve fakir köylerdir.¹³

Osmanlı Devleti'nde yapılan sürgünler devlet gelirlerini artırmanın yanı sıra, yeni fethedilen yerlerin şenlendirilmesi, yerleştirilen insan gücünden ordunun asker ve erzak sevkiyatı sırasında yararlanılması gibi amaçlarla da gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, yabancı bir memlekette yerli halk arasına yerleştirilecek Türk ve Müslüman muhacirler ile siyasî ve askerî emniyeti sağlamak gibi gayeler ile de devletin sürgün usulüne sık sık müracaat ettiği görülmektedir.¹⁴

¹⁰ Çiçek, Kemal, "Osmanlı Devleti'nde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme", Yeni Türkiye Dergisi, S. 8 (Mart-Nisan 1996), s. 102.

¹¹ İnalçık, agm., s. 233.

¹² Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınları, İstanbul, 1987, s. 104.

¹³ İnbaşı, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", Türkler, C. 9, Ankara, 2002, s. 158.

¹⁴ İnbaşı, agm., s. 158.

2. DERVİŞ VE ŞEYHLERİN FETİHTEKİ ÖNEMİ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Balkanlara yerleşmesinde de maneviyata çok önemli katkıları olan dervişlerin aktif bir rolü olmuştur. Doğu'da Timur baskısı neticesinde Anadolu'ya gerçekleşen Türkmen göçleriyle beraber bölgeye çok sayıda derviş gelmiştir. Dervişler, fetih ve iskân, sosyal hayat ve kültür hayatı üzerinde önemli etkiler yapmışlardır.¹⁵ Aşıkpaşazade, Anadolu erenleri olarak da adlandırılan bu sufi derviş topluluklarını Gazıyan-ı Rum, Ahıyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum ve Abdalan-ı Rum olarak dört gruba ayırmıştır.¹⁶ Gazıyan-ı Rum tabiri, daha çok uçlarda, Bizans'la mücadele halinde olan, dinî-askerî teşkilatı ifade etmektedir. Bu gazilerin temeli Tuğrul Bey ve Sultan Alparslan'a kadar gitmektedir. Fütüvvet, İslâm dünyasında kahramanlık, yiğitlik ve cömertlik mefkûresinin bir adı olarak ifade edilmektedir.¹⁷ Fütüvvet düşüncesinin etkisi altında gelişen Ahilik, Anadolu'da yaşayan Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetişmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlâkî yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir oluşumdur. Türkmen kadınların kurduğu ve Bacıyan-ı Rum olarak adlandırılan teşkilat da Ahilik teşkilatının kadın kolları mahiyetindedir.¹⁸

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu esnasında Anadolu'ya toplu halde göçler yapıldığı bilinmektedir.¹⁹ İslâmiyet'in benimsenmesiyle savaşçı ruhlarını koruyan Türkler, ince ruh yapılarını yansıtacakları söz ustalıklarını da kaybetmediler. Dilden dile aktarılan şiirlerle geleneklerini sürdürdüler. Daha sonra Anadolu coğrafyasına gelecek olan Oğuz-Türkmen boyları, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da eski Türk geleneklerini korudular. Bu gelenek Türk tasavvufunun temelini oluşturmuştur.²⁰

İslâmiyet ile birlikte Horasan, tasavvuf cereyanının merkezi durumuna gelmiştir. "Pir-i Türkistan" lakabıyla anılan Hoca Ahmet Yesevî,

¹⁵ Erginli, Zafer, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", Türkler, C. 9, Ankara, 2002, s. 107.

¹⁶ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Yay. Atsız, MEB Yayınları, İstanbul, 1970, s. 222.

¹⁷ Erginli, agm., s. 107.

¹⁸ Bayram, Mikail, "Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", Osmanlı, C. VI, Ankara, 1999, s. 365.

¹⁹ Erginli, agm., s. 108.

²⁰ Erdoğan, Kutluay, Alevilik Bektaşilik, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 13.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

İslâm-Türk düşüncesinin merkezi olmuş ve kendi felsefesini geliştirip yayacak olan yeni halifeler ve müritler yetiştirmiştir. Göçebe Türkler arasında düşüncelerini yaymaya başlayan dervişlere Horasan'da "Bab" denmiştir. Eski Türklerdeki şaman, baksı ve kam'ların yerlerini İslâmiyet'in kabulüyle Dede, Baba, Şeyh ve Ata gibi dervişler almıştır.²¹ Dede ve baba ile kam arasında seçiliş şekillerinden kılık kıyafetlerine, gördükleri hizmetlerden dualarına kadar birçok yönden şaşırtıcı benzerlikler vardır.²²

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında, Anadolu'daki uç beyliklerinde, medenî bir hayatın kaynağı olan Türk ve İslâm dünyasının Kırım ve Mısır gibi medreselerden çıkıp gelmiş hocalar, Selçuklu ve İlhanlı bürokrasisine mensup, çeşitli tarikatlara mensup dervişler mevcuttur.²³ Osmanlı fetihlerinin Balkanlarda hızlı yayılmasının önemli sebepleri arasında, Türkistan'da doğan, Anadolu'da olgunlaşan ve gelişen tasavvufî düşüncenin temsilcileri olan tarikat şeyhleri ve halkla daha yakın temasta bulunan dervişlerin faaliyetleri gösterilebilir.²⁴

Fetih hareketinin başarıyla sonuçlanması için donanımlı ve imanlı bir Osmanlı ordusu yeterli değildir.²⁵ Anadolu coğrafyasında faaliyette olan dervişlerin bir kısmı fütuhatta aktif rol oynayarak Balkan coğrafyasına geçmiştir. Geçimlerini temin etmek için Osmanlı Beyliği'ne gelerek bey ile ilişki kurup yanlarında bir grup dervişle birlikte gönüllü olarak seferlere katılmışlardır. Dervişlerin fetihteki en önemli katkıları ise, Türkleştirme ve İslamlaştırma alanında olmuştur.²⁶ Şeyh ve dervişlere kendi katıldıkları ya da beylerinin fetihlerine karşılık olarak kurdukları zaviyelerin toprakları vakfedilmekteydi. Ayrıca kendi maiyetindeki dervişler dışında, Osmanlı bürokrasisinden de müritlerinin olması şeyhlerin faaliyetlerini meşrulaştırmakta ve işini kolaylaştırmaktaydı. Zaviye şeyhleri adeta Osmanlı ordusundan önce bölgenin fethini gerçekleştirmekteydi.²⁷

²¹ Erdoğan, agm., s. 13.

²² Eröz, Mehmet, Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevi Bektaşilik, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13.

²³ Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri", Türkler, C. 9, Ankara, 2002, s. 135.

²⁴ Barkan, agm., s. 136.

²⁵ Barkan, agm., s. 136.

²⁶ İnbaşı, agm., s. 159.

²⁷ İnbaşı, agm., s. 159.

FATMA RODOPLU

Fethedilen yerlerin şenlendirilmesinde rol oynayan bu dervişler, Rum abdalları zümresidir. Bunların içerisinde Kadirîler, Rıfâiler ve Mevlevîler yoktur. Çünkü bunlar eski dönemlerden beri şehirlerde yaşayan, zaviyelerini kurmuş ve belli vakıf gelirlerine sahip kimselerdir. Rum Abdalları ise, daha gezgin bir grup olduğu için, Bizans sınırlarına ve Osmanlı Beyliği'ne geçmişlerdir. Bunlar güçlü bir sufi akımı olan Kalenderiliğe mensupturlar. Rum Abdalları zümresinin, hâkim sufi çevresini Vefaîler oluşturmaktadır.²⁸

Anadolu'da Yesevîliğin yerini alan, başında Hacı Bektaş-ı Veli'nin bulunduğu Haydarîliğin Hacı Bektaş kültü etrafında gelişen bir kolu olarak Bektaşîlik doğmuş ve XVI. yüzyılın başında, bağımsız bir hale gelmiş, Rumeli'nin fethedilmesiyle de Balkanlara geçmiştir.²⁹ Bektaşîliğin içerisindeki bazı Şamanist unsurlar da Yesevîlik aracılığıyla Anadolu ve Balkanlara taşınmıştır.³⁰

Şeyh ve dervişler, Balkanlar'da kurmuş oldukları zaviye ve tekkeler vasıtasıyla bölgenin gayr-ı Müslim halkını etkilemekte ve Osmanlı ordusunun bölgeyi fethetmesinden önce bir anlamda halkı psikolojik olarak fethetmeye hazır hale getirmekteydi. Zaviye şeyhleri dindeki müsamahalı tutumlarıyla Hıristiyanların ihtida etmelerini kolaylaştırdıkları gibi, fetih hareketlerine de katılmaktaydı.³¹

Şeyhler, dervişleriyle beraber dağ başlarını mesken edinip asayişin ve yolculuğun temini için şenlendirilmesi lazım gelen bir derbend yerinde dahi zaviye, tesis ve köy vücuda getirebilmekteydi. Derbendler ise daha ziyade iskân noktalarının az olduğu, bir köy yakınında veya uzağında olan, ıssız yerlere tesis edilmekteydi.³²

Dağ başlarını, boş ve çorak toprakları işlemek için yerleşen, evlatları çoğalınca köyler tesis eden ve yerleştikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi haline getiren muhacirlerin mevcudiyeti, orada

²⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü", Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler: Tartışma-Panel Bildirileri (Ankara, 19 Mart 1999), Ankara, 2000, s. 74-75.

²⁹ Ocak, Ahmet Yaşar, Türk Sufiliği'ne Bakışlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 43.

³⁰ Kayaoğlu, İsmet, "Anadolu'da Onüçüncü Yüzyıl Derviş Tarikatları ve Sosyal Zümreler", Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989), Ankara, 1997, s. 19.

³¹ İnbâş, agm., s. 159.

³² Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1967, s. 9.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

tutunabilmeleri, dervişlerin kuvvetini göstermektedir. Dervişlerin fevkalâde imtiyazlarla karşılaştıklarını düşünmek de doğru değildir. Bir asker gibi harp eden ve yine bir köylü gibi çalışan bu dervişlerin çoğu bu devirde öşür³³ vergisini de vermekte, bizzat ziraatla meşgul olmakta, bağ bahçe yetiştirmekte, zaviye ve değirmen inşa etmekteydi. Zamanlarını ayın ve ibadetle geçirdiklerine dair ortada henüz bir delil mevcut değildi.³⁴

Rum Abdalları zümresinde teşekkül eden menakıbnamelerin Bektaşî menakıbnameleri olarak bilinmesi, dervişlerin Sünnî gelenekten olmadıkları düşüncesini akla getirmektedir. XV. yüzyılın ikinci yarısında yazıya geçirilmiş olan menakıbnamelerin hiçbirinde Bektaşî terimine rastlanmaz. Hacı Bektaş da Rum Abdalları zümresinden gelmektedir. Bektaşîler, Rum Abdallarının bütün geleneklerini taşıdıkları ve menakıbnameleri kullandıkları için bunlar Bektaşî menakıbnameleri olarak bilinmektedir.³⁵

3. DEMİR BABA

Osmanlı fetihleriyle Rumeli’de meskûn olan ve efsaneleşen isimlerden biri, kaynaklarda Timur Baba, Hasan Demir Baba hatta Pehlivan Baba olarak geçen Demir Baba, Otman Baba geleneğine³⁶ sahip bir

³³ Öşür, kelime olarak onda bir (1/10) anlamına gelen Arapça kökenli bir kelime olup, istilâh olarak Osmanlı devletinde umumiyetle halkın ürettiği mahsullerden, bilhassa hububattan alınan vergiye verilen isimdir. Öşür, orta çağdan beri Müslüman ve Hıristiyan âlemlerinin tanıdığı bir vergidir. İslamiyet’in ilk zamanlarından itibaren bütün İslam devletlerinde alındığı için şer’î bir vergi olarak mütalaa edilmiştir. Osmanlı hukukçuları öşür’ü harâc-ı mukaseme saymışlardır. Reâyâ, ektiği toprağın sahibi olmayıp bir nevi kiracısı durumundadır. Toprağın gerçek sahibi devlettir. Bu durumda öşür de reayanın ziraat ettiği arazinin icar bedeli durumundadır. Yani devletin aldığı öşür, toprakların mülkiyetine sahip olmaktan doğan bölüşme hakkıdır. Bu konuda Bkz. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta, 2010.

³⁴ Barkan, agm., s. 143.

³⁵ Ocak, agm., s. 75.

³⁶ Otman Baba Vilâyetnâmesi’nde belirtildiğine göre Otman Baba H.833 (M.1402) yılında Timur’la beraber Anadolu’ya gelmiş “Oğuz dilinde söylenen” esas ismi Hüsâm Şâh olan bir evliyadır. Otman Baba’nın faaliyetlerinin ana üssü konumundaki Yanbolu, Babadağ, Tırnova gibi Balkan şehirleri konargöçer Türkmen Yörük aşiretlerinin iskân alanıdır. Bu bölgedeki öncü gazi ve akıncılar, bu ıssız bölgelerin iskâna açılması, sınırların düşman saldırılarından korunması ve imar edilmesi gibi hizmetler görmektedirler. Otman Baba Vilâyetnâmesi’nde Bektâşîlik ve heterodoks zümreler açısından bakıldığında Hacı Bektaş-ı Veli’ye bir bağlılık zikredilmekle birlikte Şîî-Safevi tesir, Oniki imam gibi Bektaşî kozmogonisinin ana motifleri yoktur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İstanbul, 2007; Kemal Üçüncü, Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnamesi, Bilig, S. 28, 2004.

FATMA RODOPLU

Kalenderî şeyhidir. Otman Baba'nın yol evladı ve onun halifesi olan Akyazılı Sultan'ın³⁷ halifesidir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmektedir.³⁸ Kendi adını taşıyan vilâyetnamede Demir Baba'nın soy zinciri, İmam Zejn-el-Âbidin oğlu Ali Asgar vasıtasıyla Hazret-i Ali'ye ve oradan Hazret-i Muhammed'e ve ecdadına bağlanarak Âdem Peygambere dayandırılmaktadır.³⁹ Kendi adını taşıyan vilâyetnamede uzun boylu ve çok kuvvetli olduğuna, ayrıca sünnetçilik yaptığına dair kayıtlar mevcuttur.⁴⁰

Demir Baba'nın soyuyla ilgili çeşitli efsaneler vardır. Bunlardan biri Deliorman bölgesinde zalimleri kovalayacak, boyunduruk altında olanları kurtaracak, haksızlığa uğrayanların da hakkını alacak Demir Baba adlı bir kurtarıcının beklenmesi neticesinde Akyazılı Sultan adlı Kızılbaş⁴¹ bir dervişin böyle efsanevî bir kahraman yaratması olayıdır. Bir diğeri ise Demir Baba'nın Akyazılı Sultan'ın manevî oğlu olduğu ve dünyaya gelişinde de pay sahibi olduğu iddiasıdır. Demir Baba Vilâyetnamesi'ne göre; Akyazılı Sultan'ın Hacı Ali Dede adında bir abdalı vardır. Akyazılı Sultan kendisinden sonraki kutup makamına bırakacağı Demir Baba'nın doğması için Hacı Ali Dede'den evlenmesini talep etmiş ve onu Gökçesu Dergâhı'na Turan Halife'yi görmesi için göndermiştir. Turan Halife'nin kızı olan Zahide Bacı'yla Hacı Ali Dede nişanlanıp evlenmiş ve Demir Baba

³⁷ Akyazılı Sultan, Ahmet Yesevî halifelerinden olup Hacı Bektaş ile Anadolu'ya gelmiş, daha sonra da Rumeli'ye geçerek buraya yerleşmiştir. Oldukça mamur olan Bulgaristan'da Varna ile Balçık arasında bulunan Akyazılı tekkesi, Rumeli'deki diğer birçok tekkenin olduğu gibi, dervişler tarafından imar edilmiştir. Etrafta bağ bahçe açılmış, tarlalar işlenmeye başlanmış, gelen geçen doyurulmuştur. Evliya Çelebi, Akyazılı Sultan yatırı hakkında bilgi verirken şöyle der: "Belh ve Horasan'da büyük atalarımızdan Türkî Türkmen "Hace" Ahmed Yesevi haleflerindendir. Bu Akyazılı, Bursa'ya Hacı Bektaş Veli ile gelüb fetihten sonra izinle Rum diyarında Post sahibi oldu". Asıl adı İbrahim olan Akyazılı Sultan gazilerle birlikte fetih faaliyetlerine katılmıştır. XVI. yüzyılda Bulgaristan'ın muhtelif bölgelerinde dervişleri irşat ettiği, bazı söylentilerde 'dem' tabir edilen içkiyi "cem"e sokanın kendisi olduğu nakledilmektedir.

³⁸ Ocak, Ahmet Yaşar, Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 49.

³⁹ Noyan, Bedri, Demir Baba Vilâyetnamesi, Can Yayınları, İstanbul, 1976, s. 52.

⁴⁰ Noyan, a.g.e., s. 30.

⁴¹ Kızılbaşlık, Türkmenlerin bazı aşırı Bâtını-Şiî inançlarını kendi eski inanç ve gelenekleriyle birleştirmelerinden ortaya çıkan bir dinî anlayıştır. Bu yolun mensubu olan İran'daki Safevî şahlarına tâbi bir zümre, başlarına 12 dilimli "kızıl tac" giydikleri için Sünnîler tarafından Kızılbaş adıyla anılmıştır. Safevî şahını dinî reis kabul eden Anadolu Alevilerine de Kızılbaş denmiştir. Kızılbaşlık, fikir sistemi teşekkül etmiş bir mezhepten ziyade görenek ve geleneğe dayanan bir inançtır.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

dünyaya gelmiştir. Bu müjdeli haber Akyazılı Sultan'a iletilmiş kutupluk makamının halefinin doğmasına Akyazılı Sultan da çok sevinmiştir.⁴²

Demir Baba, Otman Baba'nın yol evladı ve onun halifesi Akyazılı Sultan'ın halifesidir.⁴³ Demir Baba da Otman Baba ve Akyazılı Sultan gibi kutbu'l-aktab⁴⁴ dır. Şeyhleri gibi o da bir seyyiddir ve seyyidliği Dimetoka'daki Kızıldeli Sultan zaviyesinde tasdik olunmuştur.⁴⁵ Kanunî Sultan Süleyman devrinde dervişlerle birlikte fetih hareketlerinde yer alarak, Rumeli serhadlerinde gazalara katılmış ve bilhassa Budin'in fethinde (1539) önemli yararlılıklar göstermiştir. 1555 yılından sonra Avusturya ve Macaristan'a karşı savaflara katılmıştır.⁴⁶ Şumnu, Silistre ve Rusçuk gibi Kuzey Bulgaristan şehirlerini dolaşarak gösterdiği bazı kerametlerle bir kısım yerli gayri Müslim unsurların Müslümanlaşmasında etkisinin olduğuna inanılmaktadır.

Birincil kaynak durumunda bulunan vilâyetnameden yola çıkarak Demir Baba ile ilgili efsanevî bilgilere ulaşılmaktadır. Demir Baba etrafındakilerin akıl hocasıdır; hayvanlara insan gibi konuşma yeteneği vermek, dağdaki vahşi hayvanları korumak, bir taşı delerek ayazma meydana getirmek gibi insanüstü vasıflara sahiptir.

Demir Baba'yı, bölgesel, etnik ve kültürel geleneğin temeli olarak gösteren Boris İliyev, Orta Çağ'da Demir Baba tekkesinin olduğu yerde, Sveti Georgi adını taşıyan bir manastırın bulunduğunu iddia etmektedir. Yine bunun gibi Balçık bölgesindeki Obroçište köyündeki Akyazılı Baba tekkesinde Aziz Atanas'a, Kıdemli Baba'da Aziz İliya'ya, Haskovo bölgesindeki Tekke köydeki Otman Baba tekkesinde Aziz Nikola ve Mumcular'daki Demir Baba tekkesine gelenler Aziz Georgi ve Aziz İliya'ya hürmet etmektedirler.⁴⁷ Her yıl 1 Ağustos'ta Aziz İliya (İlin Den) Günü Demir Baba tekkesinde, törensel bir havada kutlanmaktadır. Bir arada yaşayan Hıristiyan ve Müslüman toplumların birbiriyle kaynaştığı ve birbirlerinin evliya ve büyüklerine eskiden beri saygı gösterdikleri,

⁴² Noyan, age., s. 57.

⁴³ Noyan, age., s. 76.

⁴⁴ Kutb-ül-aktab (Kutupların kutbu): Allah'ın kendisine tasarruf kudreti vermiş olduğu veli.

⁴⁵ Ocak, Alevi Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, age., s. 49.

⁴⁶ Gramatikova, Nevena, Neortodoksaliyat İslam v Bilgarskite Zemi. Minalo i Sivremennost, Gutenberg Yayınevi, Sofya, 2011, s. 306.

⁴⁷ Venedikova, Katerina, "İz Jitieto na Demir Baba", Teketo Demir Baba-Jelezniyat Başta v Sbornyanovo, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006, s. 95.

FATMA RODOPLU

günümüzde de devam eden ibadet ve ritüellerden anlaşılmaktadır. Burada adak kurbanları kesilmekte, Beşparmak suyu⁴⁸ zezem gibi içilmekte, evlere götürülmektedir. Türbenin batısındaki mağaralarda bulunan Deliktaş'tan başörtüleri geçirilir, güya baş ağrısına iyi geldiğine inanılmaktadır. Türbenin güney tarafındaki taş duvarda bulunan deliğe taş atılarak şeytan taşlanmaktadır. Beşparmak suyunda yıkanıp bir gece orada kalınca hastaların sağlığına kavuşacaklarına inanılmaktadır.⁴⁹ Ancak her toplum böyle kutsal atfedilen mekânları kendine mal etmeye çalışmıştır.

Demir Baba'yla ilgili anlatılan efsaneler arasında Bulgar efsanelerine çok yaklaştığı, benzerlikler gösterdiği noktalar da vardır. XV. yüzyılda İslâmiyet'in Balkanlarda yayılması sırasında mahallî bazı efsane ve mitlerin özellikle Bektaşî çevrelerinde evliya menakıbnamesine dönüştürülmesi durumu söz konusudur.⁵⁰ Bu yakınlıktaki diğer bir faktör ise, bölgeye gelip yerleşen Türk unsurların düalist bir İslâm anlayışına sahip olmaları ve bu inanç öğelerinin bir kısmının bölgedeki Hıristiyan Bulgarları etkilemiş olmasıdır.⁵¹ Bunun yanı sıra, İslâm'ın buralarda yayılmasından önce bu bölgede Bogomilizm⁵² adlı bir inanç akımı Hıristiyan halk arasında yaygındır. Bizans uzun süre Bogomilizmin yayılmasını engellemek için mücadele etmiştir. Ancak XV. yüzyılda Osmanlı fetihleri çağına gelinceye kadar Bogomilizm, Balkanlarda, bir ölçüde varlığını sürdürdü. Osmanlı fetihleriyle zamanla ortadan kayboldu.⁵³ Osmanlı fetihleriyle bölgeye yerleşen heterodoks İslâmî unsurların Hıristiyanlıktaki zuhuru olarak

⁴⁸ Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde Demir Baba Tekkesi yakınında halkın kutsal saydığı, oldukça gür akan bir akarsudur.

⁴⁹ Hezarfen, Ahmet, "Demir Baba Tekkesi", Cem Dergisi, S. 29, İstanbul, 1993, s. 45-47.

⁵⁰ Ocak, Ahmet Yaşar, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler, TTK, Ankara, 2010, s. 35.

⁵¹ Georgieva, İvaniçka, Bılgarskite Aliani, Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınları, Sofya, 1991, s. 23.

⁵² Bogomilizm, Bizans ve Balkanlar'da kilise, devlet, edebiyat, din ve folklor alanlarında etkili olmuş bir dinî harekettir. Bizans'ta bir din sapkınlığı olarak görülen Bogomilizm'in vaazcısı ve öğreticisi Basileios adlı bir keşişti. Basileios Apostolos'lar (Gönderilmişler) dediği 12 havarisini de yanına alarak öğretilerini yaymaya başlamıştır. Bu yönüyle Hz. İsa'yı taklit ettiği fikri akla gelmektedir. Bogomiller düalist olup onlara göre kâinatta ruh ve madde olarak iki kaynak vardır. Bunlar; hayır ve şerdir. İnsanın ruhu iyilik kaynağı, görünen evren ve insan vücudu şer kaynağıdır. Vaftiz olmayı, şaraplı ekmek yeme ayinine gitmeyi, nikâhı kabul etmezler, haça ve ikona saygı göstermezler, dinî bayramları saymazlardı. Ruhânî iktidar temsilcilerine çok ağır sözler söylerlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kadir Albayrak, Bogomilizm ve Bosna Kilisesi, İstanbul, 2005.

⁵³ Albayrak, Kadir, Bogomilizm ve Bosna Kilisesi, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 16.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

değerlendirilebilecek olan Bogomil inanca mensup kişilerin bir inanç yakınlığı duyarak birbirlerinden etkilenmiş olmaları güçlü bir ihtimaldir.

Demir Baba tekkesinin bulunduğu Deliorman, Osmanlı devletinin Rumeli eyaleti olan Bulgaristan'ın kuzeydoğu kesiminde, Rusçuk ile Varna arasında bir bölgedir. Kuzeyinde Tuna nehri, güneyinde Şumnu, Yeni Pazar ve Pravadi şehirleri, batısında da günümüz Demir Baba Tekkesi'nin bulunduğu Hezargrad şehri bulunmaktadır. Hezargrad (Razgrad), Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından olan Makbul İbrahim Paşa tarafından kurulmuştur. Şehir, eskiden o kadar mamur bir durumda değildir.⁵⁴ Bölge, tarih boyunca çeşitli Türk kavimlerinin uğrak yeri olmuş ve 1243'te Sarı Saltık'la bölgeye gelip yerleşen ardıllarının izlerine, Şeyh Bedreddin'in isyan edip Deliorman'a gelmesi ve kalabalık bir taraftar topluluğunun kendisine kucak açması ve destek vermesi neticesinde heterodoks inançtan pek çok insanın bu bölgelerde meskûn bulunduğu gerçeğinde rastlanır. Trak, Roma ve Bizans dönemlerinin izlerini taşıyan Hezargrad şehri, Deliorman'ın baş şehri kabul edilmektedir. Mumcular Sboryanovo'da Trak mezarlarının bulunması, bölgede yerleşimin çok eski dönemlere kadar gittiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sboryanovo, tarih öncesi devirlerden kalma köy höyüğü, Trak tapınakları, türbeler, erken Bulgar dönemine ait Bulgar Hıristiyan küçük kilisesi, Budizm ve Musevilere ait işaretler; bütün bunlar günümüze kadar bu bölgelere Hıristiyan ve Müslümanların akın etmesine sebep olmuştur.⁵⁵

Mumcular (Sveštari) köyünün dört km batısında doğal güzelliklerle dolu bir vadi uzanmaktadır. Bu derin vadide, kayalıklar arasında, doğal mağaraların altından kıvrılarak "Demir Baba Deresi" akmaktadır. Derenin başı güneybatıda daralan yamacın sonundaki kaynaklardır. Bunlardan en önemlisi halkın kutsal saydığı "Beşparmak" denen su Deliorman'ın en gür akan suyudur. Bu suyun batısında taş bir türbe yükselmekte ve burada "Demir Baba"nın yattığına inanılmaktadır. Bunun için buraya Demir Baba Tekkesi denir. 1983-1989 ve 1994-2004 yıllarında yapılan arkeolojik çalışmalarda Demir Baba tekkesinin M.Ö. II. yüzyıla tarihlendirilen Trak

⁵⁴ Zillioğlu, Mehmed Evliya Çelebi, Türkçeleştirilen Zuhuri Danışman, C. 5, Zuhuri Danışman Yaynevi, İstanbul, 1970, s. 196.

⁵⁵ Gergova, Diana, Ot Praistoriyata Do Kısnoto Srednovekovie, Teketo Demir Baba-Jelezniyat Bašta v Sboryanovo, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006, s. 20.

FATMA RODOPLU

tapınağı yakınına inşa edildiği ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Tekkenin Osmanlı döneminde yapıldığı bilirse de tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Tekke, II. Mahmud dönemine kadar, elli civarında dervişle faal bir durumdadır. Ancak, muhtemelen tekkeye ait olan mera, çayır ve değirmen gibi malvarlıklarının kendilerine kalmasını istedikleri için çevre köylüler şikâyetinde bulunmuş, bunun üzerine derviş grubu dağıtılmıştır. Türbe ibadete açık kalmıştır.⁵⁷

Demir Baba tekkesi, biri kuzeye biri güneye bakan iki taş üzerine inşa edilmiştir. Sekiz köşeli piramit şeklinde duvarları olan binanın kubbesi kurşun sacı kaplıdır. Kubbe, dinî motiflerle süslenmiştir. Binada her birinin boyutu farklı beş adet pencere bulunmaktadır. Türbe pek büyük olmayan parlak iyi perdahlanmış taşlardan sarp kayalığın ağaçla kaplı yamacın dibine kurulmuştur. Binanın yönü doğudan batıya doğru olup, tuğladan yapılmış alçak bir antreden sonra kubbesi sivri tepeli giriş binasından geçilerek, asıl mezarın bulunduğu yedi köşeli binaya girilir. Yapılan araştırmalara göre binanın yapımında ahşap destekler de kullanılmıştır.⁵⁸ Tekke ve yatır çevresinde, çoğunluğu Bektaşî Tacı şeklinde baş taşı bulunan bir bölümü tahribata uğramış mezarlar yer almaktadır.⁵⁹ Zemin kayın ağaçlarıyla döşelidir, ancak zamanla çürüdüğü için 1993 yılında yenilenmiştir.⁶⁰ Dışta, üzerinde La Feta İlla Ali (Ali'den başka yiğit yoktur) yazısı bulunan bir kapı yer almaktadır. Demir Babanın sandukası diğer veli sandukaları gibi çok büyük boyuttadır. Çevresi Bektaşî terminolojisinde “çerağ” adı verilen on iki adet şamdan bulunmaktadır. On iki imamın ruhaniyetlerini çağrıştıran bu çerağlardan başka aynı sembolizmden kaynaklanan on iki kollu büyük bir şamdan ve “Taht-ı Muhammed” adı verilen üç basamak üzerinde dizili çerağlar da bulunmaktadır.⁶¹

Demir Baba tekkesindeki sembollere bakarak, bu yapının her inançtan insanlar için önemli olduğu söylenebilir. Tekkenin güneye bakan

⁵⁶ Balkanska Ana ve Diana Gergova, “Svešten Sgradi v Dvora na Teketo na Demir Baba”, Teketo Demir Baba-Jelezniyat Bašta v Sboryanovo, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006, s. 42.

⁵⁷ Yavaşov, Anani, Teketo Demir Baba, Sofya Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınları, Razgrad, 1934, s.10.

⁵⁸ Mikov, Lubomir, İskustvo na Heterodoksnite Myusulmani v Bılgariya (XVI-XX vek), Bektaşî i Kızılbaşı/Alevii, Sofya, 2005, s. 61-67.

⁵⁹ Noyan, age., s. 39.

⁶⁰ Mikov, age., s. 63.

⁶¹ Turan, Fatma, Ahsen, “Bulgaristan’da Demir Baba Tekkesi’ndeki İnanç Sembollerinin ve Ritüellerinin Çözümlemesi”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 43, 2007, s. 2.

TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ

taş duvarındaki ay ve yıldız simgesinin hem Budizm, hem Hıristiyanlık, hem de Eski Türk dininde yeri vardır. Yine bu duvardaki cami ve türbe rölyefleri Anadolu'dan gelip bu coğrafyaya yerleşen ve bu tekkeyi kuran insanların anlayışlarını yansıtmaktadır.

Dağlık ve ormanlık bir alanda, sarp kayaların arasında bir vadide bulunan tekke Türk- İslâm kültürü motiflerini taşımaktadır. Tekke, çok sayıda merdivenle inilen bir vadiye kurulmuştur. Demir Baba tekkesine inen uzun merdivenlerin sağ ve solunda renk renk kumaş parçaları ile süslenmiş olan adak ağaçları, tekke girişinde de kutsal su mevcuttur. Rivayete göre, Demir Baba, elini taşa sokmuş, parmağının deldiği yerden su fişkırmıştır. Tekkede mağaraların bulunduğu yerde dikili taş, Demir Baba'nın ve Hz. Ali'nin ayak izlerinin bulunduğu taş, adak taşı, hastaların üzerine yatarak iyileştigiğine inanılan büyükçe bir taş, küçük bir havuz ve kutsal su bulunmaktadır.

Tekkenin girişinde sağ tarafta ahşap ve çok köşeli bir bina yer almaktaydı. Bu binada kesilen kurbanların etleri pişirilmekte ve gelen derviş grupları burada ibadetlerini sonlandırmaktaydı.⁶² XVI. ve XVII. yüzyıllarda tekke oldukça faal bir durumdadır. Özellikle Bektaşî zümrelerin yoğun ziyareti söz konusu olduğu dönemde tekkede her dinden ve her milletten gelene gidene yemek verilmekte, burada konaklamaları sağlanmaktaydı.⁶³

SONUÇ

Osmanlı yöneticileri uzun dönemli bir yayılma politikası açısından, fethedilen Balkan topraklarında, yalnızca kurumsal ve idarî değişikliklerle yetinmenin yeterli olmayacağını bilincindeydiler. Bundan dolayı fethedilen topraklara gönüllü göç veya mecburi sürgün yoluyla nüfus yerleştirme politikası uygulanmıştır. Anadolu'dan göç ederek gelen insanlar, fethedilen bölgelere anayolları güvenlik altına alma ve uç'larda akıncı kuvvetler sağlama maksadıyla iskân edilmekteydiler.

Rumeli'ye göç eden tarikat mensupları; şeyhler ve dervişlerdi. Osmanlı Devleti tarikat mensuplarına ve diğer yoksul göçmenlere toprak ve vergi bağışıklığı sağlayarak onların tekke ve zaviyeler çevresinde örgütlenerek yeni yerleşim mekânları kurmalarını özendirilmekteydi. Bu

⁶² Yavaşov, age., s. 10.

⁶³ İliev, Boris, Teketo "Demir Baba-Predi i Sled Osvobođenieto", Teketo Demir Baba-Jelezniyat Bašta v Sbornyanovo, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006, s. 55.

FATMA RODOPLU

nüfus hareketleri sayesinde, önceden ekilemeyen topraklar üretime açılmakta, tarımsal üretim artmaktaydı. Daha da önemlisi, fethedilen topraklarda yeni toprak sistemi kurulmakta ve böylece Osmanlı egemenliği güçlenmekteydi.

Anadolu'dan Balkanlara Türkleri getirme politikası XVI. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Balkan topraklarında tasavvuf ekolleri Osmanlı fetihlerinden önce görülmeye başlanmıştır. Balkan coğrafyasının çeşitli bölgelerine yayılan gönüllü Türk dervişleri birçok bölgede tekke ve zaviye açmışlardır. Irmak ve su kaynakları kenarında kurulan tekkelerin yanına değirmenler açılarak bölgenin yerli kitlelerine ulaşma ve iletişime geçme amacı güdülmüştür. Yerleşimin olmadığı bölgelerde açılan tekkeler ise farklı bölgelerden gelen Müslüman muhacirlere iskân yeri işlevi görmüştür.

Balkanların fütuhatını sadece kılıç ve kol kuvvetiyle açıklamak zordur. Fethin gerçekleşmesinde ve oradaki Osmanlı idaresinin uzun süre devam etmesinde, tasavvuf erbabının oynamış olduğu rolü göz ardı etmemek gerekir. Erken dönemlerden itibaren İslâm'ın özüne inerek, onu en iyi şekilde anlayıp, duygu, düşünce ve davranışlarını tam olarak Allah ve Resulü'nün iradesine tâbi kılmayı amaç edinen tasavvuf ve tarikat mensupları, İslâm dinini gayri Müslim toplumlara tebliğ edip, İslâmiyet'i yaymayı en önemli görevleri kabul etmişlerdir. Bunun içindir ki, bu yolda her türlü fedakârlığı göze alan sufi dervişler, pek çok bölgede yoğun bir faaliyet sürdürerek, oradaki insanlara İslâm'ı tanıttı ve sevdirmişler ve Müslüman olmalarına vesile olmuşlardır. Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesine paralel olarak tekke ve zaviyelerin sayıları da artmıştır. Balkanlara İslâm kimliğiyle nüfuz etmede en önemli isim şüphesiz ki Sarı Saltık'tır. XIII. yüzyılda Sarı Saltık ile başlayan Horasan erenlerinin Balkan faaliyetleri XV. yüzyılda Otman Baba, Kademli Baba, XVI. yüzyılda ise Akyazılı Baba ve Demir Baba ile devam etmiştir.

**TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE
DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ**

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu, Ali, *Avrupa Hun İmparatorluğu*, TTK, Ankara, 2001.
- Albayrak, Kadir, *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Yay. Atsız, MEB Yayınları, İstanbul, 1970.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. II, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011.
- Balkanska, Ana- Gergova, Diena “Sveštenı Sgradi v Dvora na Teketo na Demir Baba” , *Teketo Demir Baba-Jelezniyat Başta v Sboryanovo*, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002.
- Bayram, Mikail, “Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı’”, *Osmanlı*, C. VI, Ankara, 1999.
- Çiçek, Kemal, “Osmanlı Devleti’nde Nüfus Hareketleri ve Yerleşme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 8 (Mart-Nisan 1996).
- Dağcıoğlu, Kemal, *İşkân, Suç ve Ceza Osmanlı’da Sürgün*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2008.
- Erdoğan, Kutlay, *Alevilik Bektaşilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- Erginli, Zafer, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002.
- Eröz, Mehmet, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevi Bektaşilik*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Georgieva, İvaniçka, *Bilgarskite Aliani*, Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınları, Sofya, 1991.

FATMA RODOPLU

Gergova, Diana, “Ot Praistoriyata Do Kısnoto Srednovekovie” , *Teketo Demir Baba-Jelezniyat Başta v Sboryanovo*, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006.

Gramatikova, Nevena, “Neortodoksalniyat İslam v Bılgarskite Zemi. Minalo i Sıvremennost” , Gutenberg Yayınevi, Sofya, 2011.

Halaçoğlu, Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin İskâmı*, TTK, Ankara, 1997.

İliev, Boris, Teketo “Demir Baba-Predi i Sled Osvobojdienio”, *Teketo Demir Baba-Jelezniyat Başta v Sboryanovo*, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ*, YKY, İstanbul, 2009.

İnalcık, Halil, “Rumeli”, *T.D.V.İ.A*, C. 35, İstanbul, 2008.

İnbaşı, Mehmet, “Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, C. 9, Ankara, 2002.

Karatay, Osman, “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013

Kayaoğlu, İsmet, “Anadolu’da On Üçüncü Yüzyıl Derviş Tarikatları ve Sosyal Zümreler” , *Uluslar Arası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989)*, Ankara, 1997.

Kayapınar, Ayşe, Tuna Bulgar Devleti, *Türkler*, C. II, Ankara, 2002.

Kurat, Akdes, Nimet, IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Yayınevi, Ankara, 2002.

Mikov, Lubomir, *İskustvo na Heterodoksnite Myusulmani v Bulgariya (XVI-XX vek)*, *Bektaşî i Kızılbaşî/Alevîi*, Bulgar Bilimler Akademisi Yayınları, Sofya, 2005.

Noyan, Bedri, *Demir Baba Vilâyetnamesi*, Can Yayınları, İstanbul, 1976.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, TTK, Ankara, 2010.

**TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE
DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ**

Ocak, Ahmet Yaşar, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşunda Dervişlerin Rolü”, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu, Efsaneler ve Gerçekler: Tartışma-Panel Bildirileri* (Ankara, 19 Mart 1999), Ankara, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliği’ne Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1987.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1967.

Prokopios, *Bizans’ın Gizli Tarihi*, (çev.) Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Turan, Fatma Ahsen, “Bulgaristan’da Demir Baba Tekkesi’ndeki İnanç Sembollerinin ve Ritüellerinin Çözümlemesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 43, 2007.

Üçüncü, Kemal, “Sözlü Kültür / Tarih Bağlamında Edebî Bir Metin Olarak Otman Baba Vilâyetnamesi”, *Bilig*, S. 28, 2004.

Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2010.

Venedikova, Katerina, “İz Jitieto na Demir Baba”, *Teketo Demir Baba-Jeleznizat Bašta v Sboryanovo*, Rodno Ludogorie Yayınları, Sofya, 2006.

Yavaşov, Anani, *Teketo Demir Baba*, Sofya Kliment Ohridski Üniversitesi Yayınları, Razgrad, 1934.

Yücel, Mualla Uydu, “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013.

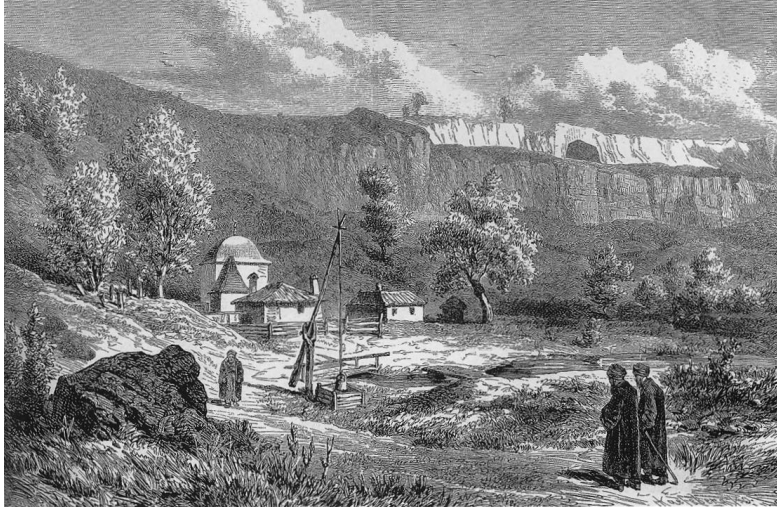
Zillioğlu, Mehmed Evliya Çelebi, Türkçeleştiren Zuhuri Danışman, C. 5, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970.

FATMA RODOPLU

Günümüzde, Demir Baba Tekkesi'nin girişinde, sağ tarafta bulunan ahşap binanın içinde, Demir Baba'ya ait olduğu düşünülen eşyalar ve eski dönemlere ait fotoğraflar sergilenmektedir. Tekke, Bulgar Devleti tarafından görevlendirilmiş bir güvenlik görevlisi tarafından korunmaktadır.

**TÜRKLERİN BALKANLARDAKİ MANEVİ NÜFUZU OLAN ŞEYH VE
DERVİŞLERİN ÖNEMİ: DEMİR BABA ÖRNEĞİ**

XIX. Yüzyılda Demir Baba Tekkesi